

Nov poznoantični grob z Zidanega gabra na Gorjancih

Danilo BREŠČAK, Milan LOVENJAK, Tomaž VERBIČ in Petra LEBEN-SELJAK

Izvleček

Obraunavan je poznoantični skeletni grob v sarkofagu, ki so ga jeseni 1999 na pobočju Zidanega gabra nad Mihovim odkrili domačini ob spravilu hloedov. Na Zidanem gabru, kjer so poznoantične grobove odkrivali že konec 19. st., je v 5. st. nastala višinska utrdba, ki je živela vse do 7. st. Nekje v tem obdobju je bil znotraj utrdbе zakopan tudi novoodkriti sarkofag, v katerem so bili najdeni kostni ostanki manjše ženske, stare med 24 in 28 let. O kakršnikoli pridakih ali okrasnih predmetih ni znano nič. Sarkofag je bil sestavljen iz dveh predelanih kamnitih pepelnic, ki izvirata iz kakega starejšega rimskodobnega grobišča v okolici. Na eni je vklesan napis z imeni štirih moških oseb iz druge polovice 2. ali verjetneje iz 3. st. Poleg najdiščinskih podatkov so podani opis pepelnic in pokrova sarkofaga, rekonstrukcija nagrobnega napisa, geološka analiza kamnine in antropološka analiza kostnih ostankov.

ZIDANI GABER V POZNI ANTIKI IN OKOLIŠČINE ODKRITJA SARKOFAGA

Na ozkem grebenu, imenovanem Zidani gaber, med dolinama potokov Kobile in Pendirjevke sredi severnih pobočij Gorjancev (nm. v. ok. 700 m), je bila v obdobju pozne antike zgrajena višinska utrdba (Ciglenečki 1987, 95; Ciglenečki 1990, 113). Mimo nje je preko Gorjancev vodila "laška", "vlaška" ali "hrvaška" pot, komunikacija, ki je že od prazgodovine naprej povezovala dolini Krke in Kolpe in tako soustvarjala enoten kulturni prostor. Z izkopavanji sta tu, kakor tudi na niže ležečem Mihovem (Božič 1990, 79 ss), pričela J. Pečnik in I. Kušljan že ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja (P. Petru, S. Petru 1975, 223 s).

Ob koncu 80-tih let 20. st. je na osrednjem delu grebena raziskoval Inštitut za arheologijo ZRC SAZU ter pri tem odkril tloris cerkve iz 6. st. z izrazito apsidno znotraj oz. v centru utrdbе, podobno tisti na Korinjskem

Abstract

This article discusses the late Roman inhumation grave in a sarcophagus, discovered in 1999 on the slope of Zidani Gaber above Mihovo by local inhabitants while removing logs. At Zidani Gaber, where late Roman graves were discovered as early as the end of the 19th century, an elevated fortification was created in the 5th century that existed up to the 7th century. The newly discovered sarcophagus was buried sometime in this period within the fortress. It contained the bones of a female between 24 and 28 years old. Nothing is known of any possible grave goods or decorative objects. The sarcophagus was composed of two refashioned stone cinerary urns, which came from some earlier Roman period cemetery in the vicinity. An inscription was carved on one, with the names of four male individuals from the mid 2nd century or more likely from the 3rd century. In addition to information about the circumstances of the find, descriptions are presented of the cinerary urns and the lid of the sarcophagus, along with the reconstruction of the funerary inscription, the geological analysis of the stone, and the anthropological analysis of the bone remains.

hribu (Ciglenečki 1990, 113). Rezultati tedanjih raziskav so pokazali, da gre za utrdbo iz prve polovice 6. st., v

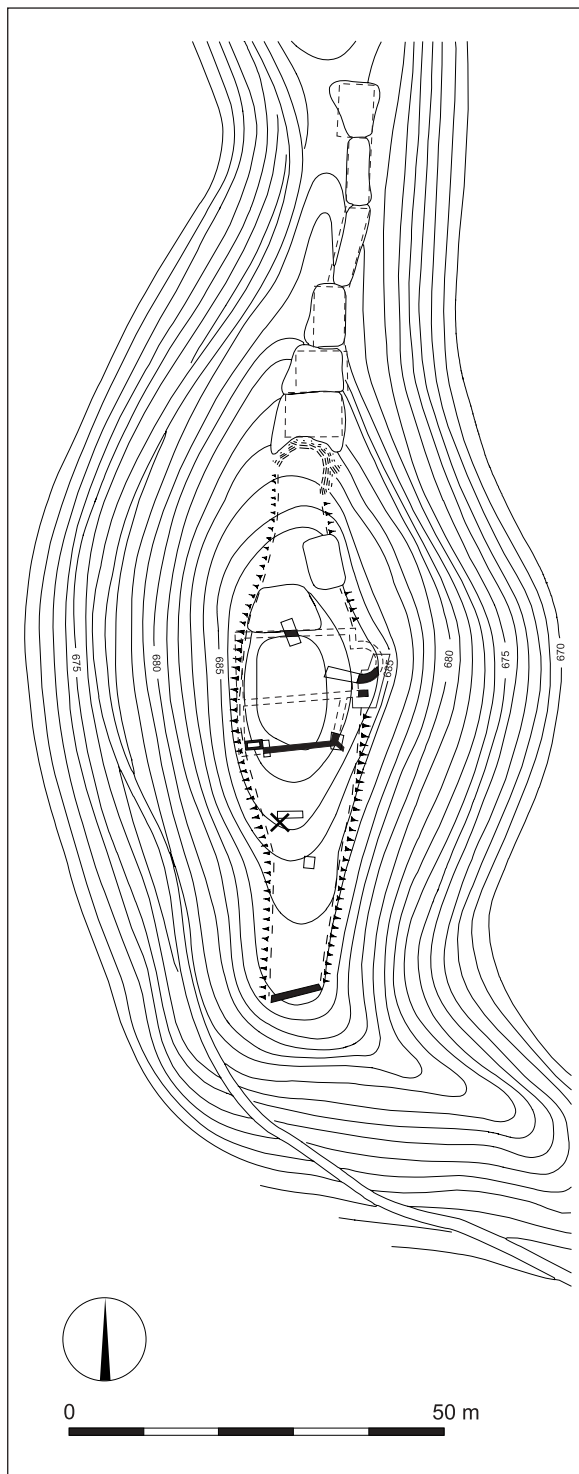
Sl. 1: Lega najdišča Zidani gaber na Gorjancih.
Abb. 1: Die Lage von Zidani Gaber auf Gorjanci.

kateri so se kratek čas zadrževali in zapustili svoje materialne sledove tudi Goti in Langobardi, na kar kažejo fragment čelade in posamezne keramične najdbe.

Na območju utrdbe na Zidanem gabru pa prihaja do novih najdb tudi naključno ob gozdnih delih ali ob nedovoljenih detektorskih pregledih terena. Tako je ekipa Dolenjskega muzeja in Narodnega muzeja iz Ljubljane v letu 1999 sledila podatkom detektorja, ob čemer je bil odkrit depo železnih predmetov, ki je bil prvič predstavljen na razstavi "Od Rimljanov do Slovanov" v Narodnem muzeju v Ljubljani leta 2001. Predstavljeni predmeti z Zidanega gabra kažejo na obstoj utrdbe že v 5. st. in njeno trajanje verjetno še v 7. st. (Bitenc, Knific (eds) 2001, kat. št. 88, 130, 139-141, 199, 215, 234-236, 263-264)

Jeseni 1999 so domačini pri izvlačenju hlodovine na samem grebenu južno od cerkve na parc. št. 3585/205 k. o. Vrhpolje, last Cvetke Hunjak-Čukljek iz Ljubljane, poškodovali sarkofag s skeletom. Ob tem so skozi razbiti del pokrova vdrli v grob. Ko smo si mesto najdbe po obvestilu, ki ga je Zavodu prijazno posredoval dr. T. Knific, dne 7. 3. 2000 ogledali ter naknadno z gozdarsko službo preverjali še druge okoliščine, smo ugotovili, da so za potrebe poseka in izvlačenja hlodovine vrezali vlako s "hrvaške" poti na greben. Skelet v grobu je bil ob našem ogledu le delno ohranjen, saj je nečak lastnice gozda Silvo Potočar iz Mihovega ob svojem drugem ogledu groba iz njega odnesel lobanjo z mandibulo, verjetno pa tudi femur in tibio nasprotnih okončin. Delno so bile pomešane kosti reber, položaj rok je bil ob telesu oziroma na bokih. Lobanjo smo naknadno uspeli vrniti k ostalemu skeletu za antropološko obdelavo, kosti okončin pa sta bili verjetno uničeni ali izgubljeni.¹ Ob našem prihodu na teren ob skeletu v sarkofagu ni bilo nobenih pridatkov. Grob je bil orientiran v smeri V-Z, skelet v njem pa je ležal na hrbtu, z glavo na zahodu. Mesto za pokop je bilo izbrano tik ob južni strani zidu, vendar ne cerkve same, ampak eno teraso nižje, morda ob steni nartekse, če je ta izmaknjen ob stran cerkvene ladje.

Sarkofag je bil sestavljen iz dveh nekoč že uporabljenih pepelnic iz litotamnijskega apnenca,² ki so ju prinesli iz nekega starejšega grobišča v okolici in primerno obklesali. Na eni od njiju smo zasledili težko berljiv napis, ki priča o njeni prvotni uporabi v 2. ali 3. st.³ Ker sta bili pepelnici na samem najdišču izpostavljeni nadaljnemu propadanju, smo se junija 2000 odločili, da ju prepeljemo v delavnico na restavriranje,⁴ nato pa predamo Dolenjskemu muzeju v hrambo. Težavnost in zahtevnost transporta v dolino,

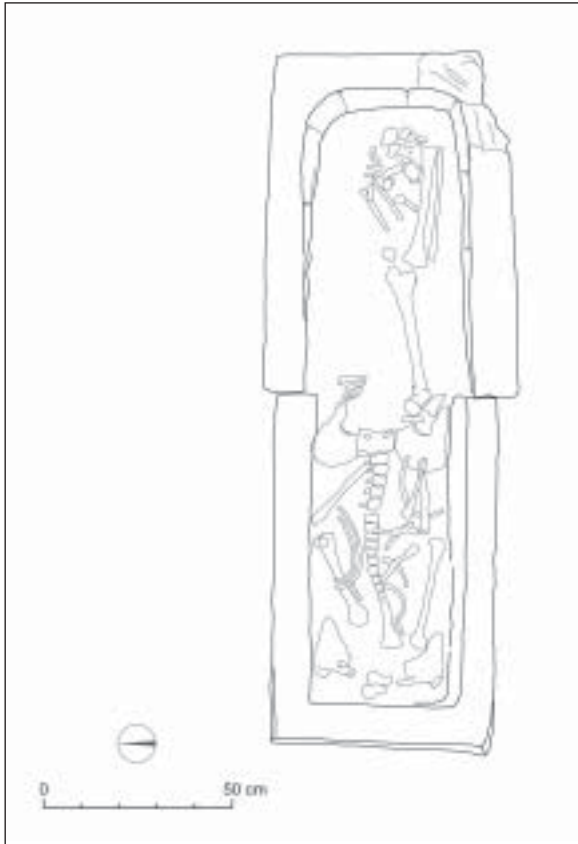
Sl. 2: Geodetski posnetek južnega dela grebena Zidani gaber z utrdbo. X = lega groba.

Abb. 2: Die geodätische Aufnahme des südlichen Gebirgskammes Zidani gaber mit spätantiker Befestigungsanlage. X = Lage des Grabes.

¹ Za analizo kostnih ostankov gl. prispevek Petre Leben Seljak.

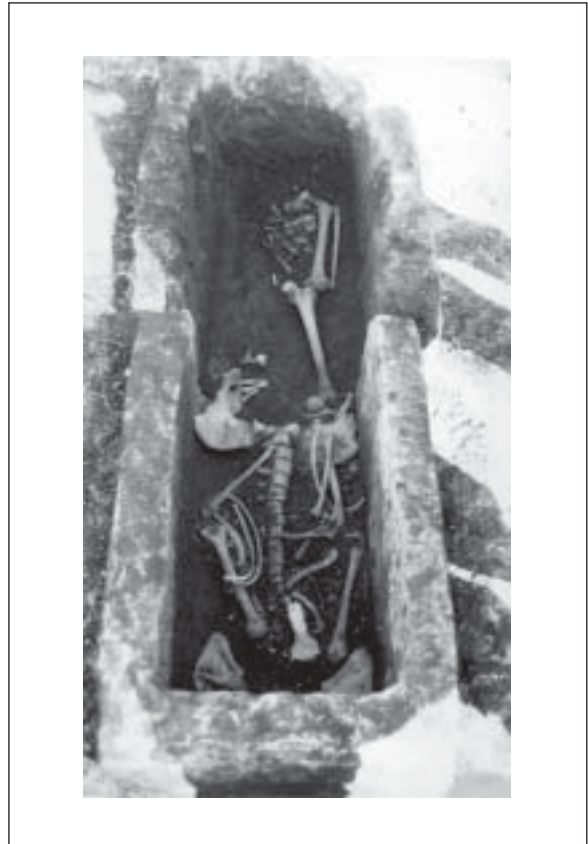
² Gl. prispevek Tomaža Verbiča.

³ Gl. prispevek Milana Lovenjaka.

Sl. 3a: Sarkofag med izkopavanjem. Risba F. Aš; arhiv ZVKDS, OE Novo mesto.

Abb. 3a: Der Sarkophag während der Grabung. Zeichnung F. Aš; Archiv des Denkmalmamtes in Novo mesto.

Sl. 3b: Sarkofag med izkopavanjem. Foto U. Bavec; arhiv ZVKDS, OE Novo mesto.

Abb. 3b: Der Sarkophag während der Grabung. Photo U. Bavec; Archiv des Denkmalmamtes in Novo mesto.

pa čeprav je bil pri tem uporabljen traktor in avtomobilska prikolica, daje slutiti, kako zahteven je bil v pozni antiki šele prevoz v obratni smeri.

Poudariti velja, da ne gre za prvi grob, ki je bil odkrit znotraj utrdb na Zidanem gabru. Omenjata jih že Pečnik in Kušljan, ki govorita tako o obzidanih skeletnih grobovih kot o grobovih v kamnitih krstah (P. Petru, S. Petru 1975, 223). Na že izpraznjeno zidano grobnico je pri svojih raziskavah naletel Ciglencečki (Ciglencečki 1990), in sicer v jugozahodnem delu stranskega prostora na južni strani cerkve. Pri tem domneva, da gre za eno od grobnic, o katerih poročata prva raziskovalca Zidanega gabra.

Nedvomno je bila v povezavi z utrdbo na Zidanem Gabru pokopališka cerkev, odkrita ob sondiranjih Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto od 1987-1989 na Gradcu nad Mihovim, na iz masiva Gorjancev proti severu izstopajočem grebenu, ki je kakih 20 minut hoda pod utrdbo Zidani

gaber (Breščak 1990, 105 s; Breščak 1997, 98 ss). Tu je bila na severnem robu utrjenega prazgodovinskega naselja ob koncu 5. ali v začetku 6. st. zgrajena 9,4 x 13,7 m velika cerkev z apsidno. Okoli nje je bilo ugotovljeno pokopališče, eden od obzidanih grobov pa je bil v severozahodnem vogalu cekvene ladje. Grob je bil skrbno zložen in pozidan iz rezanih kosov lehnjaka in pokrit z masivnim monolitnim polkrožnim pokrovom iz enake kamnine kot novo odkriti skinji. Pod nivojem temeljev cerkve oziroma zaradi njih so bili presekani sledovi prazgodovinske poselitve, datirani v 9.-8. st. pr. n. š.

Tudi na Gradcu nad Mihovim ni šlo brez nedovoljenih in celo kaznivih iskanj kovinskih najdb z detektorjem za kovine. Med drugim sta bili tako najdeni dve pasni sponi in prstan. Domneva, da gre za predmete iz grobov, saj grobišče okoli poznoantične cerkve ni bilo v celoti raziskano, je zelo verjetna. Žal se storilci v lovu za najdbami očitno ne zavedajo, da

⁴ Konservacijo in restavriranje je vodil Miran Pflaum, rest.-spec. za kamen iz Narodnega muzeja Slovenije (Ljubljana) ob asistenci Roberta Koračina, kons.-rest. tehnika v delavnici Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto.

se na ta način uničujejo originalni arheološki konteksti, predmeti, iztrgani iz celote, pa ne omogočajo tiste izpovednosti, ki bi jo sicer imeli. Verjetno je, da velik del tako odkritih predmetov sploh ne pride do strokovne obdelave.

Breščak

OPIS KAMNITIH PEPELNIC IN KROVNIH PLOŠČ SARKOFAGA

Pepelnica z napisom je tvorila zahodno polovico sarkofaga in je bolje ohranjena. Ob odkritju ni utrpela recentnih poškodb, pač pa je bil močno poškodovan oziroma razbit pokrov nad tem delom groba. Skrinja meri 94 x 60 cm, notranja širina je od 38-40 cm, visoka pa je 49-52,5 cm, stranica z napisom je debela 10-12 cm, nasprotna 8-10 cm, končna pa 10 cm. Na notranjih stenah, kjer je bila odstranjena druga končna stranica, so sledovi naknadnega klesanja, ki se kažejo kot udarci ozkega dleta širine 2 cm, drugje v notranjosti skrinje pa so taki sledovi klesanja 4 cm široki. Notranjost skrinje pri prehodu iz sten v dno je zaobljena. Dno skrinje na zunanji strani je le grobo obdelano in je bilo zato potrebno za pravilno vodoravno postavitvev ustrezno prilagoditi podlago.

Druga pepelnica meri 89 x 65 cm, notranja širina je 39 cm, višina pa 49 cm, debelina sten od 10-13 cm. Pri dnu je klesana zaobljena. Zunanja stran dna je zgolj grobo obdelana.

Skrinja je precej slabše ohranjena, kar se kaže že v sami strukturi kamnine.

Zrnatost apnenca je v tem primeru precej večja od prve, prav tako so poškodbe, ki so nastale zaradi atmosferskih vplivov, precej bolj grobe in se kažejo kot vdolbine in kaverne. Na južni stranici te skrinje

je bila vidna močna razpoka, ki je nastala morda že ob transportu iz doline na mesto sekundarne uporabe. V razpoki je namreč videti enako patino kamnine kot na ostali površini, nove poškodbe, do katerih je prišlo pri gozdnih delih, pa se kažejo kot povsem sveži in čisti lomi. Pri udarcu je bil poškodovan JV vogal, ki je bil pri tem delno zdrobljen, stare razpoke pa so se povečale, tako da je prišlo do odloma severne stene.

Druga skrinja je bila pokrita s kamnito ploščo iz drobno zrnatega apnenca velikosti 104 x 64 cm in debeline 12-14 cm. Dva njena vogala sta bila delno odbita, vendar gre za stare poškodbe. Ob eni od krajših stranic je izdelan utor za nasedanje na skrinjo, vendar se dimenzijsko ne ujema z nobeno od skrinj. Zahodni del groba oziroma skrinja z napisom je bila le provizorično pokrita, delno celo z vejami in kosi kamnov, nanje pa je bila nametana ruša. Pri poskusu rekonstrukcije tega dela razbitega pokrova smo ugotovili širino pokrova, ki znaša 63 cm, ohranjeni kosi pa dovoljujejo rekonstrukcijo do 51 cm v dolžino.

Glede na značilnosti kamnine obeh skrinj in pokrovov, ki so si ravno nasprotne od situacije, v kateri so bili ob našem ogledu, domnevamo, da so jih ob odkritju groba v celoti odstranili in zamenjali njihov prvotni položaj. Na to kaže tudi okras daljše čelne stranice pokrova, na katerem so vklesane štiri plitve poglobitve, med njimi pa so tri ovalna polja, ki so sicer močno izbrušena, vendar v njih lahko domnevamo neki ornament. Ta čelna stranica je po vsej verjetnosti ležala nad napisnim poljem prve skrinje pepelnice. Zanimivo je, da je bila ob sekundarni uporabi stranica z napisnim poljem obrnjena proti pobočju in tako po vsej višini vkopana v skalno osnovo, kar vsekakor pomeni, da napis na skrinji s pokopano osebo v njej ni v nikakršni povezavi.

Breščak

Sl. 4: Pepelnici, iz katerih je bil sestavljen sarkofag, in deli pokrova. Foto M. Pršina, arhiv ZVKDS, OE Novo mesto.

Abb. 4: Die Aschenkisten, aus denen Sarkophag zusammengestellt wurde, und Teile des Deckels. Photo M. Pršina; Archiv des Denkmalmamtes in Novo mesto.

NAGROBNI NAPIS

Napis na sprednji daljši stranici pepelnice, ki je sestavljala zahodno polovico sarkofaga, je vklesan v uokvirjeno napisno polje velikosti 61 x 32 cm, ki ga z leve in desne obdajata dvojna kanelirana polstebrička. Kapiteli polstebričkov, ki v profilu niso ovalne pač pa pravokotne oblike, so nakazani s trikotnimi vrezi. Površina rahlo poglobljenega napisnega polja, ki je spodaj skupaj z obrobo in polstebrički odbito po vsej dolžini, je na več mestih močno poškodovana, deloma tudi zaradi naravnega preperavanja kamnine. Večja prečna poškodba na desni strani sega tudi čez polstebričke. Črke so zelo nepravilno klesane, kažejo nekatere značilnosti kurzivne pisave in po velikosti variirajo med 3 in 6 cm. So tudi močno zglajene. Branje otežujejo naknadne poškodbe kamna. Če so bila vklesana tudi ločilna znamenja, zaradi teh poškodb ne moremo zanesljivo ugotoviti. Napis beremo:

D(is) M(anibus). Ael(io vel -is ?) Viatori Marcello pos<uit> memoriam Iustianiano Frequentian(us ?).

Prevod: Bogovom Manom. Eliju Viatorju, Marcelu in Justinianu je postavil v spomin Frekventijan.

Ligature: 1 AE, MA. 4 ENT, AN.

Tekstnokritični komentar: V. 1: Na desno črto prvega A, ki je povsem navpična, so priključene prečne linije E-ja. Drugi I je pomanjšan in vklesan med R in M. Zadnji A je nakazan s prečnico znotraj desne polovice črke M. - V. 2: Črka R ima zelo podaljšano poševno črto. V drugem delu vrstice so vklesane črke POSTVI, kar intepretiramo kot nekoliko ponesrečeno zapisan del nagrobne formule (*posuit memoriam*). Da so te črke ostanek okrašanega imena *Postumus*, pri čemer bi kamnosek namesto črke M pomotoma vklesal I, je glede na to, da bi v tem primeru beseda *memoriam* v naslednji vrstici ostala brez ustrezne dopolnitve, veliko manj verjetno. Zamenjava črk pri tudi sicer precej nespretni formulaciji napisa, posebej kar zadeva besedni vrstni red, ni nič nenavadnega. - V. 3: Običajnejši vrstni red pri nagrobni formuli bi bil *memoriam posuit*. - V. 4: Prvi N se še sluti, čeprav je na tem mestu površina kamna močno poškodovana. Poševna črta R-ja je tudi tu zelo podaljšana navzdol. Prečnica T-ja v ligaturi ENT je zelo široka in sega čez naslednji I. V ligaturi AN je desna črta A-ja hkrati tudi del črke N. Ta vrstica je verjetno zadnja vrstica napisa, saj na ohranjenem delu pod njo ni nobenih zanesljivih sledov črk.

Gentilno ime *Aelius* je bilo v provinci Panoniji zelo razširjeno (*Onomasticon* I, 33-38). Tudi osebni imeni (*cognomina*) *Viator* in *Marcellus* pogosto srečamo na

Sl. 5: Prednja stran pepelnice z napisom. Foto M. Pršina; arhiv ZVKDS, OE Novo mesto.

Abb. 5: Die Vorderseite der Aschenkiste mit Inschrift. Photo M. Pršina; Archiv des Denkmalamtes in Novo mesto.

panonskih napisih (Mócsy 1983, 310 in *Onomasticon* III, 54-55), medtem ko je ime *Iustinianus* redko (*Onomasticon* II, 209), *Frequentianus* pa nasploh izpričano samo enkrat v Galiji (*CIL* V 7950). Od navedenih imen sta bili doslej na območju Nevioduna poleg gentilnega imena *Aelius* izpričani tudi imeni *Viator* (na napisu iz bližnje Dolenje Stare vasi pri Šentjerneju - *ILSl* 1, 72;) in *Marcellus* (*ILSl* 1, 123), slednje tudi v ženski obliki *Marcella* (*ILSl* 1, 72 in 157). Na Mitri posvečenem oltarju iz Zgornje Pohance nastopa ime *Iustianus* (*ILSl* 1, 56), okrajšana oblika imena *Iustinianus*.

Za datacijo napisa je nekaj elementov, vendar so preveč splošni za ožjo opredelitev. To v prvi vrsti velja za rustikalni stil izvedbe napisa in neobičajen vrstni red besed, kar ni nujno tudi dokaz za pozni nastanek. Posvetilo *D(is) M(anibus)* se pojavi že konec 1. stoletja, je pogosto predvsem v 2., vendar ga srečamo tudi v 3. stoletju, ko se, predvsem proti koncu stoletja, pogosto izpisuje v celoti. Podobno velja tudi za nagrobno formulo *memoriam posuit*. Izpuščanje prenomena je pogosto predvsem po letu 212, ko je Karakala podelil državljanstvo vsem svobodnim prebivalcem imperija (z izjemo dediticijev), vendar nastopa tudi že prej. Gentilno ime *Aelius* je pogosto predvsem v prvi polovici ali sredini 2. st. in morda daje slutiti, da je bil *Viator* osvobojenec cesarja Hadrijana, čeprav bi v tem primeru pričakovali tudi praenomen *Publius*. Napis lahko torej le okvirno datiramo v drugo polovico 2. ali v 3. st. Ker podobni napisi rustikalno-kurzivnega tipa, na primer z Ajdovskega gradca pri Sevnici, sodijo v glavnem v 3. ali 4. st. (prim. Šašel 1975, 144), se bolj nagibamo k dataciji v 3. st.

Lovenjak

MNENJE O LITOLOŠKI SESTAVI OBEH PEPELNIC IN O IZVORNI LOKACIJI SUROVINE

V skladišču Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto sem si 26. junija 2000 ogledal dve pepelnici, ki sta bili najdeni na Zidanem Gabru na Gorjancih. Kot prvo pepelnico bomo imenovali slabše ohranjeno, kot drugo pepelnico bomo obravnavali bolj ohranjeno, ki ima napis.

Prva pepelnica

Kamnina: biokalcirudit. Mineralna sestava: kalcit, vsaj 95 %.⁵ Kamnino sestavljajo okamenele rdeče alge

iz skupine litotamnij, odlomki lupin moluskov in kamnin in vezivo (cement) med posameznimi odlomki. Večina zrn (odlomkov), ki kamnino sestavljajo, je večja kot 2 mm.

Bistvena lastnost s stališča uporabnosti te kamnine je poroznost: kamnina je močno porozna, vsebuje številne pore med posameznimi zrni. Zaradi tega je manj odporna proti preperevanju, tako mehanskemu (npr. zmrzal) kot tudi kemičnemu (velika površina zrn, na katerih lahko agresivna voda raztaplja kalcit).

Druga pepelnica

Kamnina: biokalkarenit, apnenčev peščenjak. Mineralna sestava: kalcit, vsaj 95 %. Kamnino sestavljajo drobci kamnin, odlomki lupin moluskov in drugih lupin drugih morskih organizmov in vezivo med posameznimi zrni. Večina zrn je velikih med 0,063 in 2 mm (peščena zrna).

Biokalkarenit je manj porozen, bolj odporen proti preperevanju, kot naraven material bolj obstojen kot opisan biokalcirudit.

Skupne lastnosti

Kamnini pripadata isti litostratigrafski enoti - kompleksu t. i. "litotamnjskega apnenca" - geologi pod tem imenom pojmujejo različne litološke različke, tudi tu navedena litotamnjski biokalkarenit in biokalcirudit (*Sl.* 6⁶). Možno je, da sta oba litološka različka iz povsem istega nahajališča: pogosto se plasti biokalkarenita in biokalcirudita namreč izmenjujejo med seboj. Za večino litoloških različkov litotamnjskega apnenca je značilno, da so primerni za osnovno kamnoseško obdelavo (predvsem klesanje). Na Štajerskem je bil to še do nedavnega verjetno najbolj razširjen tip kamna kot kamnoseške surovine, predvsem v ljudskem stavbarstvu.

Starost kamnine je srednji miocen. Litotamnjski apnenec je nastajal v nekdanjem morju Paratetide, ki se je razprostiralo na območju današnje Panonske nižine. Tako litotamnjski apnenec danes najdemo v pasu od Madžarske, Slovaške, Češke do Avstrije, Hrvaške in Slovenije. V Sloveniji je najpogostejši na Štajerskem, pa tudi na Dolenjskem. Med drugim ga dobimo med Belo Cerkvijo, Šmarjeto in Škocjanom, pa pri Krmelju in pri Raki.

Kot izvorna območja surovine za pepelnici so seveda najzanimivejša nahajališča litotamnjskega apnenca na severnem vznožju Gorjancev. Manjši pojavi so južno od hipodroma v Šentjerneju, na večji površini pa južno od Kostanjevice (Orehovec), med Kostanje-

⁵ Odstotek je ocenjen glede na podatke v literaturi o mineraloških preiskavah enakih kamnin na drugih lokacijah.

⁶ Viri podatkov:

- Osnovna geološka karta SFRJ 1:100.000, lista Novo mesto in Zagreb. Zvezni geološki zavod, Beograd
- Geološka karta Krške kotline 1:5000. Arhiv Uprave RS za jedrsko varnost, Ljubljana.

vico, Podbočjem, Dobravo in Bušečo ter Pošteno vasjo. Največjo površino litotamnijski apnenec pokriva na območju med Velikimi Malencami, Mrzlavo vasjo, Malim Cirknikom, Cerino, Prilipami in Čatežem. Proti vzhodu ga dobimo še med Ribnico, Veliko Dolino in Ponikvami.

Litotamnijski apnenec se na vznožju Gorjancev pojavlja do nadmorske višine približno 320 m, višje sega le na območju Malega Cirknika, kjer izjemoma doseže nm. v. 450 m.

Z geološkega stališča na podlagi izvedenega ogleda ni mogoče ugotoviti, iz katerega naštetega najdišča (če sploh iz katerega) je surovina za pepelnici. Potrebne bi bile obsežne raziskave tako pepelnici kot tudi kamnin iz navedenih lokacij, da bi lahko podali natančnejšo sliko, uspešen rezultat pa vnaprej ne more nihče zagotoviti. Vsekakor je koristen podatek, ki so mi ga med geološkim kartiranjem posredovali domačini. Pri Velikih Malencah (pri gostilni Prah) in pri Dvorcah so izkoriščali litotamnijski apnenec (oba kamnoloma sta vsaj v reliefu vidna še danes), bojda tudi za gradnjo zagrebške katedrale (ta je res iz litotamnijskega apnenca). Za lokacijo pri Velikih Malencah vem, da so tam plasti z obema opisanimi litološkima različkoma litotamnijskega apnenca.

Verbič

ANTROPOLOŠKA ANALIZA OKOSTJA

Okostje, ki je ležalo v kamnitem sarkofagu, je zelo dobro ohranjeno. Manjkata levi femur in desna tibia, večina manjših kosti manusa in stopala, eno prsno in štiri vratna vretenca (C_3-C_6). Antropološka analiza, izdelana po standardnih metodah, obsega: določitev spola in starosti (Acsádi, Nemeskéri 1970; Brothwell 1972; Chiarelli 1980; Krogman, Ýtcan 1986; Szilvássy 1980), opis zobovja (Hillson 1996), morfološko analizo (Martin, Saller 1957; Škerlj, Dolinar 1950; Piontek 1979) ter analizo patoloških sprememb (Aufderheide, Rodríguez-Martín 1998).

Spol: ženska, stopnja seksualizacije -1,09.

Kosti postkraniuma so gracilne (vertikalni premer *caput femoris* -1), mišična narastišča slabo izražena (*linea aspera* -2). Spolni znaki na medenici so tipično ženski (*os coxae* -2, *sulcus preauricularis* -1, *incisura ischiadica major* -2, *angulus pubis* -2, *arcus compositus* -2). Mandibula je gracilna z zaokroženim obradkom (*corpus mandibulae* -2, *trigonum mentale* -2, *angulus mandibulae* -1), pa tudi večina ostalih znakov na lobanji kaže na žensko (*processus zygomaticus* -1, *arcus superciliaris* -2, *tuber frontale et parietale* -1, *inclinatio frontale* -1, *protuberantia occipitalis externa* -2). Stopnjo

Sl. 6: Izsek iz geološke karte SFRJ 1:100.000, listi Novo mesto in Zagreb. Označene so površine na severnem obrobju Gorjancev, na katerih izdanja "litotamnijski apnenec".

Abb. 6: Ausschnitt aus der geologischen Karte SFRJ 1:100.000, Blatt Novo mesto und Zagreb. Markiert sind die Gebiete am nördlichen Abhang von Gorjanci, auf welchen "lithotamnijscher Kalkstein" vorkommt.

seksualizacije znižujejo nekateri moški in nedoločni znaki: srednje močno izražena narastišča mišic na lobanji (*processus mastoideus* +1, *planum nuchale* 0, *os zygomaticum* 0), nekoliko izbočena *glabella* (0) ter kvadratna oblika orbite z zaobljenim zgornjim robom (0).

Starost: adultus I, 24-28 let.

Kosti lobanje so že zrasle, vendar pa so šivi še zelo dobro vidni (koeficient endokranialne obliterationije je 0, faza I). Tudi na površini sramne zrasti še ni videti degenerativnih sprememb (*facies symphyseos os pubis* faza I). Po kombinirani metodi določanja starosti, ki upošteva oba indikatorja, je starost določena na 19-28 let. Ženska je bila starejša od 21 let, saj je *synchondrosis sphaenooccipitalis* na bazi lobanje že zaprta, pa tudi na postkranialnih kosteh linije ravnega hrustanca niso več vidne. Izjema je sternalni del ključnice, ki je še v fazi priraščanja (faza II, 18-29 let). Sternalni del reber je v fazi 3 (24-28 let). Abrazija zob je rahla ($M_1 = 3$, $M_2 = 2$) in ustreza starosti 17-25 let po Brothwellovem standardu za srednjeveško populacijo Londona.

Opis zobovja:

Ohranjenih je 16 zob, 12 zob pa je izgubljenih post mortem (celoten niz osmih sprednjih zob v maksili: oba sekalca, podočnik in prvi ličnik na levi in desni strani, v mandibuli pa oba desna ličnika in oba leva sekalca). Zobje so zdravi, brez kariesa in le rahlo obrabljeni. Modrostni kočniki niso izrasli.

Morfološka analiza

Značilnosti lobanje

Lobanja je zaradi dobro izraženih *tuber frontale*

Tab. 1: Mere in indeksi lobanje.

Tab. 1: Die Messwerte und Indizes des Schädels.

mera /mm/		mera /mm/		indeks	
Martin št.:		Martin št.:		Martin št.:	
1	182	45	127	8:1	75,8
2	179	47	106	17:1	72,0
5	99	48	65	17:8	94,9
8	138	50	23	20:1	62,1
9	100	51	41	20:8	81,9
10	113	52	32	9:10	88,5
11	116	54	23	9:8	72,5
12	112	55	46	47:45	83,5
13	95	65	117	48:45	51,2
17	131	66	97	52:51	78,0
20	113	69	30	54:55	50,0
		70	56	66:9	97,0

in *parietale* pentagonoidna (*norma verticalis*) in klinasta (*norma occipitalis*). Kaže pa nagnjenost k ovoidni in hišasti obliki, saj čelne in temenske grče niso pretirano poudarjene. Glede na tri osnovne mere nevrokranija sodi lobanja v kategorijo dolgih, srednje širokih in srednje visokih lobanj, čeprav se močno nagiba k ozkimi in visokim lobanjam (*tab. 1*). Tudi vrednosti indeksov, ki podajajo razmerje med temi tremi merami, jo uvrščajo v srednje kategorije. Je mezokrana s tendenco k dolihokraniji, ortokrana in metriokrana. Glede na transversalni frontoparietalni indeks je evrimetopična, t. j. širokočelna. Bigonialna širina mandibule je približno enaka najmanjši širini čela, zato lobanja glede na Škerljevo frontomandibularni indeks spada med mezomandibularne lobanje. Obraz je širok, višina obraza je na meji med srednje visoko in nizko. Vrednost morfološkega indeksa obraza kaže na širok evripropozopen obraz, vrednost indeksa zgornjega dela obraza (brez mandibule) pa na srednje širok mezen obraz. Nos je po obliki ravno tako na meji dveh kategorij. Je mezorin, vendar pa se zaradi razmeroma nizke nosne odprtine že nagiba proti široki hamerini obliki. Višina nosne odprtine je povezana s celotno višino obraza, ki je ravno tako nizka oz. kratka in se odraža tudi v relativno nizkih očnicah. Očnice so srednje visoke, vrednost indeksa sodi na spodnjo mejo kategorije srednje visokih mezokonzonnih orbit in kaže tendenco k nizki hamekonhni obliki. Navadno imajo ženske višje orbite, ki so hipsihonhne ali pa v zgornjih mejah mezokonzonhne kategorije. Oblika nosu v profilu je rahlo orlovsko, nosni hrbet je čisto na koncu nekoliko ukrivljen navzdol.

Značilnosti postkranialnega skeleta

Dolge kosti okončin so drobne, mišična narastišča zelo slabo izražena. Telesna višina, izračunana po Manouvrierjevi metodi, je 148,0 cm, širina ramen, izračunana po Piontku, pa 35,5 cm. Telesna višina sodi v kategorijo majhne telesne višine, vrednost ramenskega indeksa 24,0 (relativna širina ramen v razmerju do telesne višine) pa v širokoramenski telesni tip.

Kot zanimivost naj omenimo dokaj močno lateralno asimetrijo zgornjih okončin. Desna ključnica je precej krajša od leve, kar je vsaj delno kompenzirano z daljšimi kostmi proste desne roke (*tab. 2*). Lateralna asimetrija je običajen pojav, povezan z ročno preferenco. Desničarji imajo krajše in močnejše desne ključnice ter daljše kosti proste desne roke (Steele 2000), kar potrjujejo tudi raziskave na srednjeveških okostjih iz Središča ob Dravi (Čuk et al. 2001). Običajno so razlike manjše kot pri "našem" okostju, zato lahko s precejšnjo gotovostjo sklepamo, da je bila ženska desničarka.

Tab. 2: Mere in indeksi postkranialnih kosti.

Tab. 2: Die Messwerte und Indizes der postkranialen Knochen.

mera /mm/			mera /mm/			indeks		
Martin št.	leva	desna	Martin št.	leva	desna	Martin št.	leva	desna
Cl 1	147	136	F 1	--	395	Cl 6:1	23,8	25,7
Cl 6	35	35	F 2	--	388	H 7:1	20,4	19,9
H 1	280	287	F 8	--	76	H 10:9	88,4	90,5
H 2	275	281	F 9	--	29	R 3:2	20,6	20,4
H 4	55	55	F 10	--	22	U 3:2	16,9	17,4
H 7	57	57	F 18	--	41	F 8:2	--	19,6
H 9	38	38	F 21	--	71	F 10:9	--	75,9
H 10	43	42	T 1	303	--	T 10b:1	22,4	--
R 1	201	204	T 1a	311	--	T 9a:8a	82,1	--
R 2	189	191	T 3	67	--	Fi 4a:1	--	11,3
R 3	39	39	T 8a	28	--			
R 5.1	20	20	T 9a	23	--			
U 1	222	224	T 10b	68	--			
U 2	195	195	Fi 1	--	300			
U 3	33	34	Fi 4a	--	34			

Patologija

Na okostju ni videti nobenih patoloških sprememb. Posebnost predstavlja zrasla prsnica. Ročaj (*manubrium sterni*) in telo prsnice (*corpus sterni*) sta za časa življenja povezana z vezivnim hrustancem, ki omogoča spremembo naklona prsnice pri dihanju. Ker hrustanec po smrti v zemlji propade, je prsnica

pri skeletu dvodelna. Pri tem skeletu sta oba dela prsnice zrasla. To ni običajno, čeprav smo našli nekaj takih primerov tudi na nekropoli Središče ob Dravi, ki je trenutno v obdelavi. Zrasla prsnica je posledica anomalije v embrionalnem razvoju, vendar pa ne sodi v kategorijo patologije (Scheuer, Black 2000, 227-229).

Leben-Seljak

ACSÁDI, Gy. in J. NEMESKÉRI 1970, *History of Human Life Span and Mortality*. - Budapest.
 AUFDERHEIDE, A. C. in C. RODRÍGUEZ-MARTÍN 1998, *The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology*. - Cambridge.
 BITENC, P. in T. KNIFIC (eds) 2001, *Od Rimljanov do Slovanov. Predmeti*. - Ljubljana.
 BOŽIČ, D. 1990, Mihovo. - V: *Arheološka najdišča Dolenjske*, Arheo, Posebna izdaja, 79-82, Novo mesto.
 BREŠČAK, D. 1990, Gradec nad Mihovim. - V: *Arheološka najdišča Dolenjske*, Arheo, Posebna izdaja, Novo mesto, 105-106.
 BREŠČAK, D. 1997, Gradec nad Mihovim, Gorjanci. - *Dolenjski zbornik* 1997, 98-107, Novo mesto.
 BROTHWELL, D. R. 1972, *Digging up Bones*. - London.
 CHIARELLI, B. (ed.) 1980, Recommendations for Age and Sex Diagnoses of Skeletons. - *Journal of Human Evolution* 9, 517-549.
 CIGLENEČKI, S. 1987, *Höhenbefestigungen aus der Zeit vom 3. bis 6. Jh. im Ostalpenraum | Višinske utrdbe iz časa 3. do 6. st. v vzhodnoalpskem prostoru*, Dela 1. razr. SAZU 31.
 CIGLENEČKI, S. 1990, Zidani Gaber. - V: *Arheološka najdišča Dolenjske*, Arheo, Posebna izdaja, 113-116, Novo mesto.
 CIL - *Corpus inscriptionum Latinarum*.
 ČUK T., P. LEBEN-SELJAK in M. ŠTEFANČIČ 2001, Lateral asymmetry of human long bones. - *Variability and Evolution*

9, 19-32.
 HILLSON, S. 1996, *Dental Anthropology*. - Cambridge.
 ILSI 1 - M. Lovenjak, *Neviodunum*. - Inscriptiones Latinae Sloveniae 1, Situla 37, 1998.
 KROGMAN, W. M. in M.Y. ÝTCAN 1986, *The human skeleton in forensic medicine*. - Springfield.
 MARTIN R. in K. SALLER 1957, *Lehrbuch der Anthropologie I*. - Stuttgart.
 MÓCSY, A. 1983, *Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisalpinae cum indice inverso*, Diss. Pann. 3/1.
 Onomasticon I - *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum* vol. I. *Aba-Bysanus*. Ex materia ab A. Mócsy, R. Feldmann, E. Marton et M. Szilágy collecta ediderunt B. Lőrincz et F. Redő, Archaeolingua 3, Budapest 1994.
 Onomasticon II - *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum* vol. II. *Cabalicius-Ixus*. Ex materia ab A. Mócsy, R. Feldmann, E. Marton et M. Szilágy collecta composuit et correxit B. Lőrincz. Forschungsgesellschaft Wiener Stadtarchäologie, Wien 1999.
 Onomasticon III - *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum* vol. III. *Labarum-Pythea*. Ex materia ab A. Mócsy, R. Feldmann, E. Marton et M. Szilágy collecta composuit et correxit B. Lőrincz. Forschungsgesellschaft Wiener Stadtarchäologie, Wien 2000.
 PETRU, P. in S. PETRU 1975, Mihovo. - V: *Arheološka najdišča Slovenije*, 223-224, Ljubljana.

- PIONTEK, J. 1979, Reconstruction of Individual Build Features in Investigated Praehistoric Populations. - *Collegium Antropologicum* 3, 251-253.
- SCHEUER, L. in L. BLACK 2000, *Developmental Juvenile Osteology*. - London.
- STEELE, J. 2000, Skeletal indicators of handedness. - V: M. Cox in S. Mays (eds), *Human Osteology in Archaeology and Forensic Science*, 307-323, London.
- SZILVÁSSY, J. 1980, Age Determination on the Sternal Articular Faces of the Clavicula. - *Journal of Human Evolution* 9, 609-610.
- ŠAŠEL, J. 1975, Napisi / Inscriften. - V: P. Petru, T. Ulbert, *Vranje pri Sevnici. Starokrščanske cerkve na Ajdovskem gradu / Vranje bei Sevnica. Frühchristliche Kirchenanlagen auf dem Ajdovski gradec*, Kat. in monogr. 12, 133-148.
- ŠKERLJ, B. in Z. DOLINAR 1950, Staroslovenska okostja z Bleda. - V: J. Kastelic in B. Škerlj, *Slovenska nekropola na Bledu*, Dela 1. razr. SAZU 2, 67-103.

Ein spätantikes Grab von Zidani gaber auf Gorjanci

Zusammenfassung

Im Herbst 1999 wurde bei Holzarbeiten im Bereich der spätantiken Befestigung auf dem Gebirgskamm Zidani gaber (etwa 700 m ü.M.) auf dem Gebirge Gorjanci, etwa 20 km südwestlich von Neviodunum (Drnovo bei Krško), ein Skelettgrab in einem Sarkophag entdeckt, das etwa ins 5. oder 6. Jh. zu datieren ist. Der Sarkophag war aus zwei älteren Aschenkisten zusammengesetzt, die vielleicht von einem der Gräberfelder Neviodunums oder aus einer anderen Nekropole in der Umgebung hergeschleppt worden waren. Nach Aussage der Einheimischen wurden im Sarkophag außer dem Skelett keine Beigaben gefunden, es hat sich auch kein Schmuck oder Teil der Kleidung erhalten. Beide Aschenkisten und die Überreste des Deckels wurden im Jahr 2000 ins Restaurierungslabor des Denkmalmates in Novo mesto gebracht und werden nach der Konservierung dem Dolenjski muzej Novo mesto übergeben.

Eine der zwei Aschenkisten, aus denen der Sarkophag zusammengestellt wurde, trägt eine Inschrift, die von deren ursprünglicher Verwendung zeugt. Das leicht vertiefte Inschriftfeld (61 x 32 cm) ist beiderseits mit je einem Paar kannellierter Halbsäulchen umgeben. Seine Oberfläche weist mehrfache Beschädigungen auf. Die Buchstaben sind sehr ungeschickt ausgeführt und variieren untereinander zwischen 3 und 6 cm. Auch die Porosität des Gesteins erschwert die Lesung. Die Inschrift lautet: *D(is) M(anibus). Ael(io vel -is ?) Viatori Ma- / rcello pos<uit> / memoriam Iusti- / niano Frequentian(us ?)*. Die auf dem Stein eingemeißelte Buchstabenfolge POSTVI in der Zeile 2 wird wohl als Verschreibung des Steinmetzen für *posuit* zu deuten sein und somit als Teil der Grabformel *posuit memoriam*. Die Namen *Viator* und *Marcellus* sind in Pannonien gut belegt, während *Iustinianus* und *Frequentianus* überall nur sehr selten vorkommen. Durch epigraphische Kriterien kann die Inschrift nur annähernd datiert werden, und zwar in die zweite Hälfte des 2. oder ins 3. Jh. n.Chr., wobei man

eher zur späteren Datierung neigt.

Das Gestein der beiden Aschenkisten gehört zur gleichen lithostratigraphischen Einheit, die von Geologen als "lithotamnischer Kalkstein" (slow. "litotamnjski apnenec") bezeichnet wurde und welche in der Vergangenheit in der Region Štajersko und vereinzelt auch in Dolenjsko oft als Rohstoff für Steinmetzarbeiten verwendet wurde. Im Gebirge Gorjanci kommt lithotamnischer Kalkstein nur bis zu einer Höhe von etwa 320 m ü. M. vor. Diese lithostratigraphische Einheit umfaßt zahlreiche lithologische Abarten, die sich in Hinsicht auf ihre sedimentäre Umgebung voneinander stark unterscheiden können. Die Folge ist, daß die mechanischen und die übrigen Eigenschaften der einzelnen Proben sehr variabel sind. Diese Eigenschaften beeinflussen sowohl die Möglichkeit einer qualitativen Bearbeitung, als auch die Beständigkeit des Gesteins. In unserem Fall wurde die schlechter erhaltene Aschenkiste aus Biokalzirudit gemeißelt und die besser erhaltene und mit Inschrift versehene aus Biokalkarenit. Wir können nicht exakt bestimmen, woher genau das Gestein für die beiden Aschenkisten erworben wurde. Es wäre möglich, daß sie vom gleichen Steinbruch herrühren.

Das Skelett ist in sehr gutem Erhaltungszustand und gehört zu einer jungen Frau (24-28 Jahre) mit graziilen Knochen, die 148 cm groß war. Der Schädel ist mesokran, orthokran, metriokran, eurymetopisch, euryprosopisch und mesomandibular. Wegen der niedrigen Höhenwerte des Gesichts tendieren der mesokonche Orbit und die mesorine Nase zu hamekoncher und hameroner Form. Die starke laterale Asymmetrie der Langknochen der oberen Extremitäten zeigt eine manuelle Präferenz der rechten Hand an. Das zusammengewachsene Brustbein ist die Folge einer Entwicklungsanomalie. Es sind keine pathologischen Veränderungen festgestellt worden.

Prevod: Milan Lovenjak

Danilo Breščak
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Območna enota Novo mesto
Skalickega 1
SI-6000 Novo mesto

Milan Lovenjak
Oddelek za arheologijo
Filozofska fakulteta
Univerza v Ljubljani
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana

Tomaž Verbič
Cesta dveh cesarjev 15a
SI-1000 Ljubljana

Petra Leben-Seljak
Dobračevska ul. 44
SI-4226 Žiri